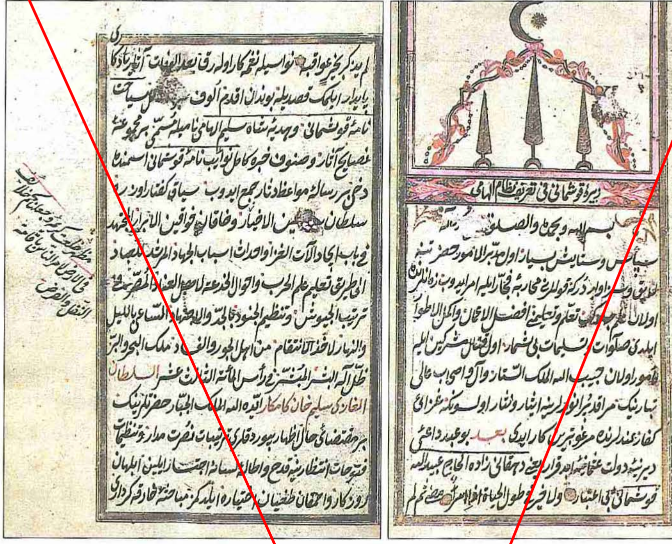
ABDÜLHAK ed-DİHLEVÎ

عبد الحق الدهلوي

bk. DİHLEVÎ, Abdülhak b. Seyfeddin

Hindistanlı muhaddis.

Dihkânîzâde Ubeydullah Kuşmânî'nin *Zebîre-i Kuşmânî fî ta'rîfi nizâmı İlhâmî* adlı eserinin ilk iki sayfası (İÜ Ktp., İbnülemin, nr. T 3595)

viye amacıyla kaleme alınmış olup burada da yeniçeriler ağır bir dille yerilmekte, bu arada çeşitli nasihatler verilmektedir. Çok miktarda âyet ve hadise yer vererek eserine dinî bir hüviyet kazandıran ve korkusuzca Nizâm-ı Cedîd'in müdafaasını yapan Ubeydullah Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd düşmanlarından kendisine bir zarar gelebileceğinin hatırlatılması üzerine, "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" vazifesinin herkese vâcip olduğunu, kendisinin de bunu yaptığını ifade etmesi (*Zebîre-i Kuşmânî*, s. 22), eserin yeni düzene karşı askerî ve dinî çevrelerin tepkilerini frenleme gibi bir görev üstlendiğini göstermektedir. *Zebîre-i Kuşmânî*'nin İstanbul'da Arkeoloji Kütüphanesi ile (nr. 375) İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1603; İbnülemin, nr. T 3595) ve Berlin Devlet kütüphanelerinde (Sahrweide, V, 123-124) dört nüshası bilinmektedir. Bunlardan baş tarafında madalyon ve takrizler bulunan, bend başlıkları altın yaldızlı Arkeoloji Kütüphanesi nüshasının III. Selim'e takdim edilmek üzere bir hattata istinsah ettirildiği anlaşılmaktadır. Bazı biyografik ve bibliyografik eserler dışında adı pek geçmeyen, ancak Cevdet Paşa tarafından kaynak olarak kullanılan *Zebîre-i Kuşmânî*'yi Ömer İşbilir yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamıştır (bk. bibl.). **2.** *Fezleke-i Nasîhât-ı Kuşmânî.* Bilinen tek nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde Cevdet Paşa kitapları arasında bulunan (nr. 75) ve tamamı 30 varak olan bu eser iki bölümden ibarettir. 1806 yılında Osmanlı-Rus savaşının başlaması dolayısıyla Avrupa devletlerine hitaben yazılmış bir beyannâme ile başlayan birinci bölümde Kabakçı İsyanı anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise müellifin öteki eserlerinde olduğu gibi yeniçerilerin kötü durumları ele alınmakta, askerî eğitim ve savaş ilminin zaruretinden söz edilmektedir. *Fezleke-i Nasîhât-ı Kuşmânî* de Cevdet Paşa tarafından kaynak olarak kullanılmıştır (*Târih*, I, 11). Eserin iki bölümü arasındaki üslûp farkı, bunlardan birincisinin başka biri tarafından yazılmış olabileceği intibaını vermektedir. **3.** *Mevâiz-i Kuşmânî.* Müellifin, "ümmetin nizamına vesile olacak" bazı tavsiyelerini ihtiva etmektedir. Bilinen tek nüshası Millet Kütüphanesi'nde bulunan (Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 591) ve 7 varaktan ibaret olan eser beş maddeden oluşmaktadır.

Kuşmânî'nin *Zebîre-i Kuşmânî*'de kaydettiği *Risâle-i İhsâniyye, Terkîb-i Rehber, Nevâibnâme-i Kuşmânî, Seyahatnâme-i Kuşmânî* ve *Kānunnâme* adlı eserlerinin nüshalarına henüz rastlanmamıştır.

Kitaplarını mev'iza tarzında kaleme alan Ubeydullah Kuşmânî'nin dili ağdalı, ifadeleri muğlak ve cümleleri uzundur. Müellif beğendiği kişileri uzun uzun methederken beğenmediği kimseleri de kötü sıfatlarla yermekten çekinmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dihkânîzâde Ubeydullah Kuşmânî, *Zebîre-i Kuşmânî fî ta'rîfi nizâmı İlhâmî* (haz. Ömer İşbilir, yüksek lisans tezi, 1990), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Fezleke-i Nasîhât-ı Kuşmânî*, Beyazıt Devlet Ktp., Cevdet Paşa, nr. 75; a.mlf., *Mevâ'iz-i Kuşmânî*, Millet Ktp., Ali Emîrî – Şer'iyye, nr. 591; Câbî Saîd, *Târih* (haz. M. Ali Beyhan, doktora tezi, 1992), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 309; Cevdet, *Târih*, I, 11; *Îzâhu'l-meknûn*, s. 613; *Osmanlı Müellifleri*, III, 123; H. Sahrweide, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1981, V, 123-124.

 Ömer İşbilir

DİHLEVÎ, Abdülhak b. Seyfeddin

(عبدالحق بن سيف الدين الدهلوى)

Ebü'l-Mecd Abdülhak b. Seyfiddîn b. Sa'dillâh ed-Dihlevî (ö. 1052/1642)

Hindistanlı muhaddis.

958 yılı Muharreminde (Ocak 1551) Delhi'de seçkin bir Türk ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ecdadından Hindistan'a ilk göç eden Âgā Muhammed et-Türk el-Buhârî (ö. 790/1388), Moğol istilâsından dolayı Buhara'yı terkederek buraya yerleşmişti. Bu sebeple Dihlevî Buhârî nisbesiyle de anılır. Hindistan'da hadis ilminin temelini ilk defa o attığı için "muhaddis", soyunu göstermesi bakımından da "Türk" lakapları onun adının ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Bir diğer lakabı da Hakkı'dır. Babası Şeyh Seyfeddin âlim, zâhid ve edip bir kimse idi. Akaid ve tasavvufa dair bazı kitapları ile şiirleri bulunmaktadır. Dihlevî ilk öğrenimini ondan yaptı. Önce bir yıl içinde Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi, sonra Arapça öğrenimine başladı. Yedi yıl süre ile hocası Muhammed Mukīm'den ve Delhi Medresesi'ndeki diğer hocalardan İslâmî ilimler tahsil etti ve yirmi iki yaşında tahsilini tamamladı.

Babasının isteği üzerine onun medresesinde birkaç yıl hocalık yapan Dihlevî, yine babasının arzusuyla Abdülkādir-i Geylânî'nin torunlarından olan Şeyh Mûsâ b. Hâmid el-Hasenî'ye intisap etti (985/1577). Babasının ölümünden sonra (990/1582) devrinin önemli bir eğitim ve öğretim merkezi sayılan Ekber Şah'ın sarayına girdi. Burada gösterdiği başarı sebebiyle imparatorun lutuf ve ihsanına nâil oldu. Zamanının büyük kısmını imparatorun şairi Feyzî-i Hindî ve *Tabakāt-ı Ekberî*'nin müellifi Mirza Nizâmeddin Ahmed el-Herevî ile birlikte geçiriyordu. Bu arada tarihçi ve ilim adamı Molla Abdülkādir el-Bedâûnî ile de irtibat kurdu. Sarayın önde gelenlerinin, dindarlığını ve şöhretini kendi şahsî gayeleri için suistimal ettiklerini anlayınca saraydan ayrıldı ve hacca gitmeye karar verdi. Bu maksatla Delhi'den ayrıldı, fakat gemiyi kaçırdığı için bir yıl Ahmedâbâd'da beklemek zorunda kaldı. Burada kendisini Mirza Nizâmeddin b. Mu-

hammed el-Herevî misafir etti ve onu Hicaz'a bizzat uğurladı (996/1588). Mekke'ye vardığında *Kenzü'l-ʿummâl* müellifi Ali el-Müttakī'nin talebesi muhaddis Abdülvehhâb b. Veliyyullah el-Müttakī'nin ders halkasına iki yıl devam etti ve bu arada ona *Mişkâtü'l-Meṣâbîḥ*'i okudu. Hocasından icâzet aldıktan sonra Hicaz'da bulunan diğer âlimlerden de faydalandı. Mekke'ye yerleşmek ve özellikle hadis ilmindeki hizmetlerine burada devam etmek istiyordu. Ancak hocası Abdülvehhâb onu Hindistan'a dönerek hizmetini kendi vatanında sürdürmeye ikna etti. Dihlevî bunun üzerine 1000 (1591-92) yılında Hindistan'a döndü ve Delhi'de bir medrese kurarak hadis öğretimiyle meşgul olmaya başladı. Diğer medreselerden farklı olarak bütün ilimleri Kur'an ve hadis temeli üzerine dayandıran metodu ve ciddi gayretleriyle Hint yarımadasında hadis ilminin temelini ilk defa onun attığı ve oğlu Nûrulhak ed-Dihlevî ile diğer talebelerinin bu geleneği devam ettirdiği kabul edilir.

O dönemde dinî ve kültürel yönden büyük bir cehalet içinde bulunan Hindistan'da sapık fırkalar, bozuk tasavvuf ekolleri, bid'at ve hurafe son derece yaygındı. Abdülhak ed-Dihlevî bunlarla mücadeleye başladı. Halk arasında dinî şuurun yayılması ve kabuğuna çekilmiş ulemânın uyarılması hususunda gayret gösterdi. Hükümetin ileri gelen şahsiyetlerini de sünneti ihya etmeye, bid'atları ortadan kaldırmaya teşvik ederek bu konuda çeşitli kitaplar ve risâleler yazdı, dersler ve konferanslar verdi. Bu maksatla halk üzerinde son derece etkili olan Hâce Muhammed Bâkī-Billâh ve Şeyh Ahmed-i Serhendî gibi âlim ve sûfî şahsiyetlerle iş birliği yaptı. Onun tasavvuf konusundaki kanaati şudur: "Tasavvuf fıkha muhtaç, ancak fıkıh tasavvufa muhtaç değildir. Tasavvuf ne kadar yüce ve değerli olursa olsun fıkhın faydası daha kapsamlıdır. Kısacası fıkıh ve şeriatla amel her şeyden önce gelir".

Abdülhak ed-Dihlevî'nin sapık cereyanlara karşı durmaları için kendilerine mektup yazdığı devlet adamları arasında Moğol veziri Abdürrahim Hân-ı Hânân ve nâib Murtaza Han da bulunmaktaydı. İmparator Ekber Şah'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu Cihangir'e verilmek üzere Murtaza Han'a uzun bir mektup yazdı ve bu mektubuna *Tenbîhü'l-ġāfilîn bi-fenâʾi'd-dünyâ ve erbâbihâ ve'ġtirâri'l-câhilîn bi-zeḫârifihâ ve esbâbihâ* adını verdi. Daha sonra imparatoru on dördüncü cülûs yıl dönümünde ziyaret etti. Cihangir'in Şiî olan karısı Nurcihan'ın kendisine duyduğu nefrete rağmen imparatordan hürmet ve ikram gördü ve ona ayrıca *er-Risâletü'n-Nûriyye fî beyâni ḳavâʿidi's-salṭana ve aḥkâmihâ ve erkânihâ ve esbâbihâ ve âlâtihâ* adlı bir risâle sundu.

Abdülhak ed-Dihlevî, hadis ilimlerinde yarım asrı aşan hocalığı, Hanefî fıkhındaki dirayeti, yetiştirdiği binlerce talebesi, telif ettiği birçok eseri yanında Hint yarımadasında gerçek İslâm anlayışını yerleştirmek için sapık cereyanlarla, bâtıl fırkalarla, bid'at ve hurafelerle mücadele eden bir mürşid ve lider şahsiyetti. Sıddık Hasan Han onu hadis ilminde bir otorite kabul etmemekle beraber bu ilme yaptığı hizmetleri takdirle yâdetmektedir. İleri gelen talebelerinden biri olan, dindarlığı ve dürüstlüğü ile tanınan oğlu Nûrulhak, Agra kadılığı yanında yazdığı birçok eserle ve özellikle *Ṣaḥîḥ-i Buḫârî*'yi *Teysîrü'l-ḳārî* adıyla ve altı cilt halinde Farsça'ya tercüme etmesiyle şöhret bulmuştur. Dihlevî 23 Rebîülevvel 1052'de (21 Haziran 1642) vefat etti, vasiyeti üzerine Delhi'de Havz-ı Şemsî yakınında yaptırılan türbeye gömüldü.

Eserleri. Abdülhak ed-Dihlevî, *Teʾlîfü'l-ḳalbi'l-elîf bi-kitâbeti fihristi't-tevâlîf* adlı risâlesinde eserlerinden otuz kadarını saymakta ve her biri hakkında bilgi vermektedir. Bütün eserlerinin 100'ü bulduğu söylenmektedir. Bunların çoğunun dili yaşadığı bölgede hâkim olan Farsça'dır. Bir kısmını da Arapça olarak kaleme almıştır. Önemli eserleri şunlardır:

A) Hadisle İlgili Olanlar. 1. *Lemaʿâtü't-tenḳīḥ fî şerḥi Mişkâti'l-Meṣâbîḥ.* Dihlevî'nin en büyük eseridir. Arapça olarak kaleme aldığı kitabın ilk iki cildi Muhammed Ubeydullah tarafından Lahor'da basılmış (1390/1970), diğer ciltleri daha sonra neşredilmiştir. Müellif hadisleri Hanefî mezhebini ön planda tutarak yorumlamıştır. Eserin hadis usulüne dair mukaddimesi *Mişkâtü'l-Meṣâbîḥ* ile birlikte Hindistan'da basıldığı gibi (1312, 1899) Selmân el-Hüseynî en-Nedvî tarafından *Muḳaddime fî uṣûli'l-ḥadîs̱* adıyla ayrıca neşredilmiştir (Beyrut 1404/1984). Dihlevî, *Mişkâtü'l-Meṣâbîḥ*'e daha büyük hacimde Farsça olarak *Eşiʿʿatü'l-Lemaʿât fî şerḥi Kitâbi'l-Mişkât* adıyla bir şerh daha yazmıştır. Bu eser dört cilt halinde Leknev'de basılmıştır (1277). *Mişkât* üzerinde Arapça olarak kaleme aldığı *Esmâʾü'r-ricâl ve'r-ruvâti'l-mez̠kûrîn fî Kitâbi'l-Mişkât* (bk. *GAL Suppl.*, I, 621) ve *Câmiʿu'l-berekât fî münteḫabi şerḥi'l-Mişkât* adlı iki eseri daha vardır. 2. *Mâ s̱ebete bi's-sünne fî eyyâmi's-sene* (Kalküta 1253/1837; Leknev 1307). Eserde muhtelif aylarda yapılması tavsiye edilen ibadet ve davranışlara dair rivayetler tenkit edilmektedir. 3. *Ṭarîḳu'l-ifâde* (Kalküta 1252/1836). Fîrûzâbâdî'nin *Sifrü's-saʿâde* adlı eserine Farsça olarak yazılmış şerhtir. Kitap *eṭ-Ṭarîḳu'l-ḳavîm şerḥu's-ṣırâṭi'l-müstaḳīm* adıyla da bilinmektedir. 4. *Taḥḳīḳu'l-işâre ilâ taʿmîmi'l-beşâre bi'l-cenne.* **Aşere-i mübeşşere***den başka muhtelif hadislerde cennetle müjdelendikleri belirtilen sahâbîlere dairdir. Dihlevî'nin ayrıca bazı kırk hadis çalışmaları, *Risâle fî aḳsâmi'l-ḥadîs̱* adlı bir kitabı ile Hz. Peygamber'e salâtü selâma dair eserleri de vardır.

B) Tasavvufla İlgili Olanlar. 1. *Miftâḥu'l-Fütûḥ* (Leknev 1298/1881). Abdülkādir-i Geylânî'nin *Fütûḥu'l-ġayb* adlı eserinin Farsça tercüme ve şerhidir. 2. *Cez̠ẕâbü'l-ḳulûb ilâ ṭarîḳi'l-maḥbûb.* Tasavvufa intisap eden kişinin yapması gereken şeyleri otuz üç babda özetlediği bir eserdir. 3. *Meracü'l-baḥreyn fi'l-cemʿi beyne'ṭ-ṭarîḳayn* (Delhi 1265/1848). Şeriatla tarikatın uyum içinde bulunduğunu göstermek üzere Farsça olarak kaleme alınmış bir eserdir. 4. *Taḥṣîlü't-taʿarruf fî maʿrifeti'l-fıḳhi ve't-taṣavvuf.* Müellif bu Arapça eserinde de aynı konuyu işlemiştir. 5. *Âdâbü'ṣ-ṣâliḥîn.* Gazzâlî'nin *İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn*'inden yeme, içme, uyuma, âdâb-ı muâşeret ve benzeri konuları özetlediği Farsça bir eserdir. Dihlevî'nin tasavvufa dair *Mektûbât* ve *Terceme-i Ġunyeti'ṭ-ṭâlibîn* adlı eserleri de vardır.

C) Biyografiyle İlgili Olanlar. 1. *Medâricü'n-nübüvve ve merâtibü'l-fütüvve* (I-II, Delhi 1281/1864). Hz. Peygamber'in hayatına dair Hindistan'da yazılan kitapların en mükemmeli kabul edilen Farsça bir eserdir. *Menâhicü'n-nübüvve* adıyla Urdu diline de tercüme edilmiştir (Leknev 1277). 2. *Maṭlaʿu'l-envâri'l-behiyye fi'l-ḥilyeti'l-celiyyeti'n-nebeviyye.*

Arapça olan bu eser de Hz. Peygamber'in ahlâkı ve şemâiline dairdir. Kitabın bir nüshası Bengladeş'te el-Cem'iyyetü'l-Asyeviyye Kütüphanesi'ndedir. **3.** *el-Envârü'l-celiyye fî aḥvâli'l-meşâyiḫi'ş-Şâẕeliyye*. Şâzeliyye tarikatına mensup sekiz büyük âlimin hal tercümesidir. **4.** *Zâdü'l-müttaḳīn fî sülûki ṭarîḳi'l-yaḳīn*. Ali el-Müttakī ile onun talebesi ve kendi hocası Abdülvehhâb b. Veliyyullah ve daha başkalarının biyografilerini ihtiva eden eserin iki yazma nüshası bilinmektedir (bk. bibl.). **5.** *Zübdetü'l-âs̱âr fî aḫbâri ḳuṭbi'l-aḫyâr* (Bombay 1304/1887). Abdülkādir-i Geylânî'nin hal tercümesine dairdir. **6.** *Aḫbârü'l-aḫyâr fî aḥvâli'l-ebrâr* (Delhi 1270/1853). Kendi biyografisini de ihtiva eden kitap Hintli âlim ve mutasavvıflara dair olup Dihlevî'nin ilk eseridir. Aynı konuda Farsça olarak kaleme aldığı *Aḥvâl-i Eʾimme-i İs̱nâ ʿAşer* ve *Zübdetü'l-esrâr fî menâḳıbi ġavs̱i'l-ebrâr* adlı kitapları da vardır.

D) Diğer Eserleri. Dihlevî'nin ayrıca tarih, fıkıh, mantık, nahiv ve diğer ilimlere dair muhtelif çalışmaları olup bunlardan bazıları şunlardır: **1.** *Ceẕbü'l-ḳulûb ilâ diyâri'l-maḥbûb*. Farsça olarak kaleme alınan ve *Târîḫ-i Medîne* olarak da bilinen eser Hakîm Seyyid Ali İrfan tarafından Urduca'ya tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır (Lahor 1988). **2.** *Fetḥu'l-mennân fî teʾyîdi mezhebi'n-Nuʿmân*. Fıkhî konuları hadislerle açıkladığı bir eserdir (bk. *GAL Suppl.*, II, 603). **3.** *Tekmîlü'l-îmân ve taḳviyetü'l-îḳān*. Akaide dair olan bu Farsça eserinde hilâfet konusunu geniş bir şekilde ele almıştır. **4.** *et-Târîḫu'l-Ḥaḳḳī*. Farsça olarak kaleme alınan eser Hindistan'da İslâmiyet'in yayılışından X. (XVI.) yüzyıla kadar geçen dönemi içine alan bir Hint tarihidir. **5.** *Ẕikrü'l-mülûk*. Bu eserde Gūrîler devrinden Ekber Şah zamanına kadar olan dönemi içine alan bir Hint tarihidir. **6.** *İrşâdü'l-mekâtîb ve'r-resâʾil ilâ erbâbi'l-kemâl ve'l-feżâʾil*. Müellifin çoğu tasavvufa dair altmış yedi risâlesinden meydana gelmiştir.

Dihlevî bunlardan başka, Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin mantığa dair *Şemsiyye* adlı eserini hem şerhetmiş hem de *ed-Dürretü'l-behiyye* adıyla ihtisar etmiştir. Ayrıca tecvide dair *ed-Dürrü'l-ferîd fi'l-ḳırâʾati ve't-tecvîd* (*fî beyâni ḳavâʿidi't-tecvîd*) adlı bir çalışması, tefsire dair *Taʿlîḳu'l-ḥâvî ʿalâ tefsîri'l-Beyżâvî* adlı bir kitabı olduğu kaydedilmektedir. *Âdâbü'l-libâs* adlı kitabı da önemli eserlerindendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhak ed-Dihlevî, *Muḳaddime fî uṣûli'l-ḥadîs̱* (nşr. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî), Beyrut 1404/1984, nâşirin mukaddimesi, s. 27-30; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 581; Sıddık Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), III, 228-229; a.mlf., *el-Ḥıṭṭa fî ẕikri'ṣ-ṣıḥâḥi's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 146; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 725-728; Serkîs, *Muʿcem*, I, 889; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḫavâṭır*, V, 206-215; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 621; II, 603; *Îżâḥu'l-meknûn*, I, 88, 360, 608; II, 16, 66, 179, 419, 526; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 503; Muhyiddin el-Elvâî, *ed-Daʿvetü'l-İslâmiyye ve teṭavvüruhâ fî şibhi'l-ḳārreti'l-Hindiyye*, Dımaşk 1406/1986, s. 379, 384, 387, 401, 412, 427, 433; Zübeyd Ahmed, *el-Âdâbü'l-ʿArabiyye*, s. 85-86, 96-97; Muhammed Ahmed es-Sıddîkī, "eş-Şeyḫ ʿAbdülḥaḳ el-Muḥaddis̱ ed-Dihlevî", *S̱eḳāfetü'l-Hind*, XII/4, New Delhi 1961, s. 39-44; Mahmûd Ahmed Gāzî, "el-İmâmü'l-muḥaddis̱ ʿAbdülḥaḳ ed-Dihlevî", *MMLADm.*, LI/3 (1976), s. 592-611; M. S. Akhtar, "An Introduction to the Life and Works of Sheikh ʿAbd al-Ḥaqq Muḥaddith Dihlavī", *MW*, sy. 68 (1978), s. 205-214; Iqtidar Hussain Siddiqui, "Zad al-Muttaqeen wa Saluk-i Tariq al-Yaqin", *Bulletin of the Institute of Islamic Studies*, sy. 17-21, Aligarh 1984-88, s. 69-79; Mohammad Shafi, "ʿAbd al-Ḥakk b. Sayf al-Dīn", *EI²* (İng.), I, 60-61; a.mlf., "ʿAbdülḥak Ḥaḳḳī b. Seyfiddîn", *UDMİ*, XII, 830-832; N. H. Zaidi, "ʿAbd al-Ḥaqq Dehlawī", *EIr.*, I, 113-114.

İsmail Hakkı Ünal

DİHLEVÎ, Abdülkādir b. Ahmed
(عبدالقادر بن احمد الدهلوى)

Abdülkādir b. Şâh Veliyyillâh Ahmed b. Abdirrahîm ed-Dihlevî
(ö. 1230/1815)

Kur'ân-ı Kerîm'i Urduca'ya çeviren İslâm âlimi.

1167 (1753) yılında Delhi'de doğdu. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin Abdülaziz ve Refîuddin'den sonra üçüncü oğludur. Dokuz yaşında iken babasını kaybettiği için daha çok ağabeyi Abdülazîz ed-Dihlevî'den faydalandı. Tasavvufî yönden Şeyh Abdüladlî ed-Dihlevî'ye intisap etti. Tahsilini tamamladıktan sonra Mescid-i Ekberâbâdî adıyla bilinen Delhi büyük camiindeki ders halkalarında hadis, fıkıh ve tefsir okuttu ve çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Abdullah b. Hibetullah el-Betrhânevî, İsmâil b. Abdülganî ed-Dihlevî, Fazl-ı Hak Hayrâbâdî, Mirza Hasan Ali eş-Şâfiî el-Leknevî, İshak b. Efdal el-Ömerî ed-Dihlevî, Mahbûb b. Ali el-Ca'ferî, İshak b. İrfân el-Birîlvî ve Seyyid Ahmed Şehîd onun öğrencilerindendir. 19 Receb 1230 (27 Haziran 1815) tarihinde vefat etti ve Delhi'de babası Şah Veliyyullah'ın kabrinin yanına defnedildi. Dihlevî kaynaklarda zâhid, müstağni ve mütevekkil bir kimse olarak tavsif edilir.

Dihlevî'ye ün kazandıran eseri, Urduca'ya çevirdiği tefsirî mahiyetteki Kur'an tercümesidir. *Mûżıḥu'l-Ḳurʾân* (*Mûżıḥ-ı Ḳurʾân*) adını verdiği bu tercümeyi 1205 (1791) yılında tamamladı. Ağabeyi Şah Refîuddin'in halkın ilgisini kazanamayan edebî nitelikteki tercümesine karşılık bu tercüme Hint müslümanları arasında da çok yayılmış ve benimsenmiştir. Eserin ilk neşri, 1245 (1829) yılında Delhi'de Abdullah b. Seyyid Bahâdır Ali tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki baskıları en çok Delhi'de olmak üzere Mîrut, İlâhâbâd, Ludhiana, Kanpûr, Leknev, Bombay ve Lahor'da yapılmıştır. Bu baskıların hepsinde Urduca tercüme yanında Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça metnine de yer verilmiştir. Eser ayrıca babası Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin Farsça, ağabeyi Refîuddin'in Urduca Kur'an tercümeleriyle birlikte neşredilmiştir. Bazı baskılarında ise İbn Abbas tefsiri, Sa'dî-i Şîrâzî'ye isnat edilen tefsir, Hüseyin b. Ali'nin *Tefsîr-i Ḥüseynî*'si ve Ahmed Hasan ed-Dihlevî'nin *Aḥsenü't-tefâsîr*'i de yer almaktadır (geniş bilgi için bk. Binark-Eren, s. 527-532).

BİBLİYOGRAFYA :

Sıddık Hasan Han, *el-İksîr fî uṣûli't-tefsîr*, Kanpûr 1290, s. 106; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-ḫavâṭır*, VII, 295-296; Muhammed Sadiq, *A History of Urdu Literature*, Delhi 1984, s. 311; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâî, *ʿUlemâʾü'l-ʿArab fî şibhi'l-ḳārreti'l-Hindiyye*, Bağdad 1986, s. 629; İsmet Binark – Halit Eren, *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Qur'an, Printed Translations 1515-1980*, İstanbul 1406/1986, s. 527-532; M. S. Agwani, *Islamic Fundamentalism in India*, Chandigarh 1986, s. 14; "Abdülkadir ed-Dihlevî", *İA*, I, 83; Sh. Inayatullah, "Abd al-Kādir Dihlawī", *EI²* (İng.), I, 68; a.mlf. – [İdare], "(Şah) Abdülkādir Dihlevî", *UDMİ*, XII, 935.

Mustafa Öz

DİHLEVÎ, Rahmetullah b. Halîlürrahman

(bk. RAHMETULLAH el-HİNDÎ).

DİHLEVÎ, Refîuddin

(bk. REFÎUDDİN ed-DİHLEVÎ).

DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah

(bk. ŞAH VELİYYULLAH).

DİHLEVÎ, Şeyh Abdullah

(bk. ABDULLAH ed-DİHLEVÎ).

DİHLİ

(bk. DELHİ).